

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

ISSN: e-ISSN: 2587-2699

Sosyolojik Düşün

Yıl : 8 Cilt: 8 Sayı : 1 Mart 2023

Yayın Geliş Tarihi: 10.01.2023 Yayına Kabul Tarihi: 20.03.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.37991/sosdus.1232048>

Makale Türü: Derleme Makale/ Review Article

Atıf/Citation: Özpolat, A. O. & Toper, F. (2023). Çocukluk ve Çocuğa Yönelik Sosyal Hizmetlerin Tarihsel Gelişimi. Sosyolojik Düşün, 8 (1), 1-34.

ÇOCUKLUK VE ÇOCUĞA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ali Osman ÖZPOLAT* Ferhat TOPER**

Öz

İnsan hakları düşüncesinin oluşmaya başlaması, bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler, halk hareketlerinin oluşması, toplumsal değişimler sonucunda çocukluk kavramı ve çocukluğa yüklenen anlamlar zamanla değişmiş, gelişmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Çalışmamızda Türkiye Cumhuriyeti öncesinde Türk ve Dünya Tarihi içerisinde yaşanan çocuk koruma alanındaki politika ve uygulamalara yer verilmiştir. Yapılan bu çalışma neticesinde Türk tarihinde İslam öncesi dönemde çocuğun aile içindeki yeri ve çocuklarla ilgili alınacak kararlarda Türk örf ve adetleri etkililikten, İslamiyet sonrası dönemde İslam hükümlerinin etkili olmaya başladığı görülmüştür. Ancak profesyonel kurum ve kuruluşların Türk Tarihi içerisinde Osmanlının son dönemlerine kadar ortaya çıkmamış olduğu, çocuğa yönelik hizmetlerin gönüllü faaliyetler ve Vakıflar üzerinden yürütüldüğü görülmüştür. Ancak Osmanlının son dönemlerinden Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadarki süreçte savaşların artması ve sürelerinin uzaması, kaybedilen topraklardan gerçekleşen göçler, maddi problemlerin artması, savaşta şehit olan askerlerin çocuklarının bakıma muhtaç kalması ile dezavantajlı insanların ve sosyal sorunların artış içerisinde olması gibi hususlar çocuklara yönelik

* Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, aliosmanozpolat@gmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ferhat.toper@hotmail.com

hizmetlerin profesyonelleşmesinin ve devlet eliyle yapılmasının yolunu açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocukluk, Sosyal Hizmet, Cumhuriyet Öncesi Dönem

HISTORICAL DEVELOPMENT OF CHILDHOOD AND CHILD-ORIENTED SOCIAL SERVICES

Abstract

As a result of the emergence of the idea of human rights, developments in science and technology, the formation of popular movements, and social changes, the concept of childhood and the meanings attributed to childhood have changed over time, developed, and survived until today. In our study, the policies and practices in the field of child protection experienced in Turkish and World History before the Republic of Turkey are included. As a result of this study, it has been observed that while Turkish customs and traditions were effective in the decisions to be taken regarding the child's place in the family and children in the pre-Islamic period in Turkish history, Islamic provisions began to be effective in the post-Islamic period. However, it has been seen that professional institutions and organizations did not appear in Turkish History until the last period of the Ottoman Empire and that services for children were carried out through voluntary activities and foundations. However, from the last period of the Ottoman Empire to the establishment of the Republic of Turkey, the increase in wars and their prolongation, migration from the lost lands, increase in financial problems, the need for care of the children of the soldiers who were martyred in the war, and the increase in disadvantaged people and social problems caused the professionalization of services for children and the support of the state. paved the way for it.

Keywords: Child, Childhood, Social Work, Pre-Republic Era

1. GİRİŞ

Eski çağlarda çocuklar öldürülme, sakat bırakılma, aç kalma, terk edilme, ihmal edilme ve zulümle cezalandırılma gibi insanlık dışı muamelelere maruz kalmışlardır (Tomison, 2001). Ancak çocuklara yönelik tutumlar ve onlarla etkileşim kurma ve ilgilenme şeklimiz, son yüzyılda önemli ölçüde değişmiştir. Çocukluk kavramı; onu nasıl tanımladığımızı bağı olarak kendini yenileyen bir kavram haline gelmiştir. Çocukluk tarihi, geçmişteki toplumlar hakkında çok şey ortaya koyan, aynı zamanda geçmiş koşullar ile güncel sorunlar ve eğilimler arasındaki bağlantıları ortaya çıkaran zengin ve büyüyen bir alandır. Geçmiş dönemlerde çocuklar yetişkinlerle birlikte var olmuştur ve bebeklik dönemini geçtikten sonra kendilerinin ve ailelerinin hayatta kalabilmeleri için sıklıkla ücretli veya ücretsiz işçiler olarak çalışmışlardır.

Tarihsel süreç içerisinde çağlar boyu ihmal edildiği, hemen hemen hiçbir hukuki düzenlemenin söz konusu olmadığı çocuk hakları, ancak 20. yüzyılda üzerine düşülen bir mesele olmaya başlamıştır. Son yüzyılda birey olarak çocuğa verilen değerin artması, çocukluk çağının yetişkinlikten ayrı bir süreç olduğunun kabul edilmesi ve çocukların gelişimsel ihtiyaçlarından ötürü bazı özel haklara sahip olması gerektiğinin kabul edilmesi, çocuk haklarının düzenlenerek yasalarla güvence altına alınması gerekliliğini gündeme getirmiştir. (Dirican, 2018). Aynı zamanda çocukluk tarihi yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal bilimler içinde yeni bir araştırma alanı haline almıştır. Çocukluk tarihi ve modern çocukluğu anlamaya dönük çalışmalar, hiç olmadığı kadar yaygın bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır (Akbaş ve Topçuoğlu, 2009). Buna rağmen, bu ilgi aslında çocuğun kendisine yönelik bir ilgiden ziyade, yetişkinlerin öznellik ve kapasitesini, var olan ergenlik ve erken yetişkinlik algılarını açıklama amacındadır. Bu anlamda çocukluğun tanımı, süresi, çocukların nasıl olması

gerektiği, onlardan neler beklenebileceği ve bunları birer yetişkin olarak nasıl deneyimlediğimiz birçok çalışma alanının odak noktası olmuştur (Erdiller-Yatmaz, Erdemir ve Erbil, 2018).

Çocukluk evrensel olarak bir insanın yaşam süresi içinde değerli ve hayati bir aşama olarak kabul edilmektedir. Fiziksel büyüme, zihinsel ve duygusal öğrenme ve gelişim için önemli bir dönem olarak görülmektedir. Aynı zamanda çocukluk döneminin; korkulardan, şiddet, ihmal ve istismardan uzak olması gerekmektedir. Bu nedenle çocukluk dönemi çocukların potansiyellerini gerçekleştirmelerine yardımcı olacak şekilde ilgileneilmesi gereken bir dönemdir. Çocukluk olgusu bütün toplumların ilgilendiği bir süreç olarak karşımıza çıkmasına rağmen bu konunun niteliği, içeriği, biçimi ve kapsamı tarihsel dönemlerde farklılıklar göstermektedir. Diğer yandan çocukluk olgusu farklı bilim ve meslek dallarınca da açıklanmaya çalışılmasına rağmen belirli ve herkes tarafından kabul edilen bilgiler ortaya koyulamamıştır.

Türk tarihine bakıldığında ise çocukluğun bir modernleşme süreci içerisinde olduğu görülmektedir (Ahioglu-Lindberg, 2012). Ancak kurumsal ve toplumsal düzeyde modern çocukluk Dünya için yeni; Türk tarihi için çok daha yeni olan bir konudur (Çelik, 2014). Bu nedenle Türk tarihinde geçmişten günümüze çocuğa yönelik bakış açısı ve çocuk politikaları çocukların yaşam niteliklerini istenilen düzeyde değiştirememiştir. Benzer şekilde Cumhuriyet'e kadar çocukların korunması günümüzdeki anlamıyla devletin sosyal sorumluluğunun bir sonucu olarak değil daha çok hayır yapma konusu ile ilgili olmuştur. Ancak Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren Osmanlı'nın sosyal olaylara ve kurumlara olan ilgisi artmıştır (Karataş ve ark., 2004). Bu nedenle Cumhuriyet'in kurulmasına kadarki süreç günümüz Türkiye'sinin çocuk politikalarını anlama noktasında oldukça önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda geçmişte çocukluk sürecinin Türk ve Dünya tarihinde nasıl algılandığı üzerinde durularak Türkiye

Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadarki süreçte çocuğa yönelik hizmetler ele alınmıştır.

İlk olarak çocuk ve çocukluk kavramı tanımlanarak eski çağlarda ve antik dönemde çocukluk süreci ele alınmıştır. Devamında Orta Çağda, Sanayi Devrimi sonrasında ve modern anlamda çocukluk olgusu üzerinde durulmuştur. Ardından dünyadaki gerek sosyal gerekse siyasal değişim süreçleri incelendikten sonra Türk tarihine geçiş yapılarak Eski Türklerde çocukluk olgusu, İslamiyet'ten sonra çocukluk olgusu ve Osmanlı'da çocukluk olgusuna yer verilmiştir. Böylece çocukluk kavramının Türk ve Dünya Tarihi içerisindeki yeri ve çocukluğun tarihi gelişimi incelenmiş olup tarihsel süreçte çocuk ve çocuğa yönelik hizmetlere ışık tutulmuştur.

2. ÇOCUKLUK KAVRAMI VE ÇOCUĞUN TANIMI

Çocuklar her zaman ailenin o kadar ayrılmaz bir parçası olmuştur ki, "değerlerinin" ne olduğunu sormak genellikle insanların aklına gelmemiştir (Kağıtçıbaşı, 1982). Ancak aile ve toplum içerisinde çocuğun yeri nesiller arası dinamikleri anlama noktasında önem arz etmektedir (Kagitcibasi ve Ataca, 2015). Bu dinamikleri anlama noktasında ise çocuk ve çocukluk kavramını soruşturmak, çocukluğun nereden gelip nereye gittiğini belirlemeye çalışmak ve geçmişe ışık tutmak gerekmektedir (Onur, 1999).

20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiş olan Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre çocuk 18 yaşını doldurmamış olan birey olarak tanımlanmaktadır (BM, 1989). Türk Dil Kurumuna (TDK) göre ise çocuk küçük yaştaki erkek veya kız olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Çocukluk ise çocuk olma durumu ifade etmektedir. Ancak sosyal yaşamdaki insanların duygu, düşünce ve tutumlarının toplumdan topluma değiştiiğini ve çocukluğun kültürel

bir boyut olduğunu, dolayısıyla çocukluğun genel bir tanımının yapılamayacağını söylemek mümkündür (Öktem, 2012). Diğer yandan genel olarak çocukluk kavramı uzun yıllar boyunca henüz yetişkin olmamış, kendi kararlarını alamayan, biyolojik bir geçiş dönemi olarak tanımlanmıştır (Sağlam ve Aral, 2016). Çocukluk sosyal ve politik bir konu olup toplumun sosyal ve politik hedefleri ile ilgilidir. Hem evrensel bir deneyimdir hem de kültürle özgüdür. Her toplumun varlığını sürdürebilmesi için çocuklarının olması, onları yetiştirmesi gerekir ve her bir toplumun çocukları korumaya yönelik kendine özgü yöntemleri vardır. Her kültür, çocukların neye benzediğine ilişkin görüşlerini ve kendi geleceğine dönük kültürel vizyonunu gerçekleştiren çocuklarla ilgili uygulamalarını göstermede kendine özgü yöntemler tasarlar, bir gelişim evresi olarak çocukluğu farklı bir biçimde tanımlar ve bölümlendirir (Güçlü, 2016).

Tarihsel sürece baktığımızda ise eski çağlarda çocukluğun nasıl bir sürece sahip olduğuna dair çok detaylı verilere rastlanmamakla beraber Aries (1962) Orta Çağ'da çocukluk fikrinin var olmadığını, çocukların bugün olduğu gibi yetişkinlerden temelde farklı görülmediğini savunmuştur. Ayrıca Aries çocukların çok erken yaşta gelir getiren bir işte ya da ailelerinin yanında çalışmalarının beklendiğini, çocuklar ve yetişkinler arasında hiçbir ayırım yapılmadığını ve dönemin sanat eserlerinin genellikle çocukları küçük yetişkinler olarak tasvir ettiğini vurgulamıştır. Onur'a göre ise (1992) ortaçağda çocukluk bizim bildiğimiz anlamda bir çocukluk değildi. Çocuğa çok sonralarda çocuk gibi davranılmıştır. Çocuğun çocukluğunu yaşaması bile bu dönemde sınıfsal olmuştur. İyi durumdaki burjuva çocukları oyuncaklarla oynayabiliyorken diğer çocuklar böyle bir olanağa sahip olmamıştır. Ancak o dönemlerden günümüze kadar çocukluk kavramı gelişim göstermeye devam etmiştir. Modernleşme ile yeniden tanımlanan çocukluk dönemi sosyal bilimlerde önemli bir konu olmaya başlamıştır. Başta psikoloji olmak üzere antropoloji ve sosyoloji çocukluk

incelemelerine yönelmiş ancak sosyolojinin çocukluk dönemine dair çalışmaları psikolojinin baskın rolünün etkisinden uzun zaman kurtulamamıştır (Işık, 2019).

Yukarıda da bahsedildiği üzere çocuk, yüzyıllardan bu yana toplumların ilgilendiği bir birey olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu ilginin niteliği, biçimi ve bunların yanında kapsamı tarihsel süreçte farklılıklar göstermiştir. Ayrıca çocukluğu farklı bilim dalları farklı şekillerde tanımlamışlardır. Bu farklı tanımlarda çocukluğun hangi yaş aralıklarını kapsadığına yönelik farklı görüşler vardır. Örneğin gelişim psikolojisine göre çocukluk süreci 14 yaşın altındaki zamanı ifade etmektedir. Ergenliğin başlangıcı psikolojik olarak çocukluğu sonlandırmaktadır (Küt, 2017). Eğitim psikolojisine göre ise doğumdan başlayarak soyut işlemler dönemine geçinceye kadar devam eden süreç çocukluk süreci olarak görülmektedir (Yapıcı ve Yapıcı, 2004). Yörükoğlu ise çocukluk tanımında, çocuğun kendine özgü niteliklerini ve hızlı ve şaşırtıcı değişiklikler yapabilme becerisini vurgulamaktadır (Yörükoğlu, 2011). Yukarıda bahsettiğimiz tanımlarda olduğu gibi yapılan tüm tanımlarda çocuklara yönelik davranış, tutum ve uygulamaların yetişkinlerden farklı görülmesi ve ona göre davranılması gerektiği belirtilmektedir.

3. ÇOCUKLUĞUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Çocukluk kavramı, hayatın değişmez sosyal bileşenlerinden biri olarak ortaya çıkan temel olgulardan biridir. Tarihin farklı dönemlerinde, toplumun farklı kesimlerinde ve hatta bazen aynı toplumdaki insanlar bu kavramı farklı şekillerde anlamlandırmışlardır. Sosyal alanın ilerlemesi, bilim ve teknolojinin gelişmesi, insan hakları kavramının ortaya çıkması, halk hareketlerinin ve diğer sayılamayacak kadar fazla olan olayların ortaya çıkması, çocukluğun anlamı ve çocukluk kavramını doğrudan etkilemiştir.

3.1. Eski Çağlarda Çocukluk

Antik çağlarda çocuklara yönelik yaklaşımlara bakıldığında zaman çocuğa yüklenen anlamlara ilişkin olarak yeterli bilginin bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca bu çağlarda çocukluk dönemine yeterince ilginin gösterilmediği de bilinmektedir. Ancak ortaya çıkarılan tarihsel bilgi, belge ve arkeolojik çalışmalara göre bu çağlarda çocukluğun bebeklik ve yaşlılık arasındaki hemen hemen her gelişim aşamasını içerdiği anlaşılmaktadır (Sağlam ve Aral, 2016). Eski çağlar içerisinde çocukların durumunu genelde cinsiyetleri ya da ebeveynlerinin sosyal, kültürel ve ekonomik statüleri belirlemektedir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde kadının statüsü düşükse, alınıp satılabilecek bir mal veya köleden ileri görülmemektedir. Özellikle tarih öncesi çağlarda toplumsal statüsü düşük çocukların, küçük yaşlardan itibaren şiddete maruz kalmaları, fiziksel şiddet sonucunda engelli bırakılmaları ve hatta kurban edilerek öldürülmeleri önüne geçilemeyen bir olgudur (Karadoğan, 2019). Köleci bir sistemi benimsemiş olan Antik Yunan ve Roma uygarlıklarında babanın ailesi üzerindeki gücü ve otoritesi sınırsızdı. Romalı bir baba, çocuklarını istediği gibi cezalandırabilir, ticari mal gibi alıp-satabilir ve hatta öldürebilirdi (Yörüköğlü, 1984).

Bu dönemde eğitilmiş ve ünlü filozofların da çocuklara ve çocukluğa bakış açıları farklı değildi. Örneğin bu dönemde yaşamış olan Aristo, çocukluk döneminin insanın hayatında bir felaket olduğunu savunmaktaydı. Aristoya göre çocukluk mutsuzluk ve huzursuzluktan ibaretti. Augustin ise çocukluğu günahkârlık olarak tasvir etmiştir (Yapıcı ve Yapıcı, 2004). Tarihin bütün dönemlerinde kız çocuklarının erkeklere oranla daha fazla istismara uğradıkları ve hatta cinsiyetlerinden dolayı öldürüldükleri bilinmektedir. Antik Yunanda da çocuklar arasında kız ve erkek ayrımı bulunmaktaydı. Bu ayrım kız çocuklarının toplumsal alanda hayatlarını olumsuz olarak etkilemiştir. Hatta bu dönemde Eski Yunan

düşünürleri zekâ ve idrak etme bakımından kız çocukların erkek çocuklara göre daha geride olduğunu savunmuşlardır (Aytaç, 1993; akt. Karadoğan, 2019).

Sümerlerde çocuk üstünde öncelikli olarak babanın velayet hakkı bulunmaktaydı. Fakat bu velayet hususu Eski Roma'da olduğu gibi çok katı bir şekilde uygulanmamaktaydı. Sümerlerde kız çocukların mirastan pay alma hakları mevcut değildi. Miras erkek çocukların kendi aralarında eşit bir şekilde paylaştırılmaktaydı. Benzer şekilde Babil'de ebeveynlerin çocuklar üzerindeki velayet hakları ve miras usulleri Sümerlere paralellik gösteren bir usule göre temellenmiştir. Buna göre çocukların üzerinde öncelikli olarak baba olmak üzere, anne ve abinin velayet hakkı mevcuttu. Ayrıca Babil'de çocukların ebeveynlerine saygı göstermeleri zorunluydu. Bu duruma dikkat edilmez ve çocuk ebeveynlerine karşı bir suç işlerse hâkim kararıyla evlatlıktan çıkarılabilir ya da evden kovulabilirdi. Babil'de çocukların özellikle babalarına karşı işlemiş oldukları suçlar çok daha ağır bir düzeyde cezalandırılmaktaydı. Örneğin, Hammurabi (Babil Hükümdarı) kanunlarına göre babasına fiziksel şiddet uygulayan bir çocuk eli kesilerek cezalandırılmaktaydı. Diğer yandan Eski Hint'te aile içerisinde baba velayet hakkının sahibiydi. Bu Medeniyet içerisinde kız çocukları mirastan hiçbir şekilde pay alamazlardı. Miras doğrudan erkek çocuklar arasında pay edilirdi. Eski Çin'e baktığımız zaman ise çocuklar üzerinde velayet hakkı mutlak bir otorite ile babaya aittir. Eğer zaman içerisinde baba ölür ise bu hak ailenin en büyük erkek çocuğuna geçerdi. Çocuklar sadece resmi memuriyet görevi alırlarsa babalarının vesayetlerinden çıkabilirlerdi (Demir, 2012). Özellikle Eski Çin'de kız çocukların ekonomik nedenler dolayısıyla satıldıkları veya işgücüne katkılarının sınırlı olmasından dolayı öldürüldükleri de bilinmektedir (Kocaer, 2006).

Yahudilerde de durum çağdaşları ile benzerlik göstermektedir. Buna göre Tevrat'ta yazan on emir içerisinde yer alan bir emir anne ve babaya itaat etmektir. İbranilerde babasının sözünü dinlemeyen bir çocuğun cezası taşlanarak öldürülmektir. Araplarda ve Eskimolarda ise kız çocuklarını ve engelli doğan çocukları öldürme usulü yaygın bir şekilde uygulanmıştır. Buna göre Araplar çocuklarını kuma gömerken Eskimolar ise buzlu suya atmıştır (Uysal, 1998).

3.2. Orta Çağ'da Çocukluk

Orta Çağ'da çocukta bireyselliğin gelişimiyle ilgili teorilere rastlanılmamaktadır (Kroll, 1977). Bu dönemde çocukluk bağımsız gelişim aşamaları olan bir süreç olarak görülmemiştir. Çocuklara yetişkin muamelesi yapılmış, onlar gibi giydirilmiş, onlar gibi yedirilmiş ve toplumda onlar gibi bir yere sahip olmuşlardır. Bu çağın sonlarına kadar da bu düşünce hakim olmuştur. Çocuklar çok küçük yaşlardan başlayarak istihdamda yer almışlardır (Aries, 1962). Aynı zamanda çocuklar ailelerinin günlük ihtiyaçlarını kazanmaları konusunda da sorumluluk sahibi olmuşlardır. Gerekliğinde su taşımışlar, odun kesmişler, avlanmışlar ve kendilerinden küçük olan çocuklara bakmışlardır (Kocaer, 2006). Bu anlamda, yetişkinlerin dünyasında çocukların da yetişkinler gibi beslenme, alkol alma ve hüküm giyince idam edilme gibi tutum ve davranışlara maruz kaldıkları bilinmektedir.

Orta Çağ'da dönemin dini kavram ve ritüelleri etrafında şekillenen çocukluk anlayışlarından da söz edilebilir. Çocukları yetişkinlerin dünyasına sokan bir başka neden ise kilisenin ilk günah sebebiyle oluşturduğu olumsuz çocuk imajıdır. Kilisenin öğretisine göre çocuklar günahkâr olarak doğdukları için konuşamıyorlar ve annelerini bile kıskandıklarından dolayı göğüslerine saldırıyorlardı (Öztürk, 2017). Bu nedenle kilise, çocukların günah ürünü olmalarından dolayı onları eğitmek ve bu günahkarlıktan kurtarmak amacıyla

faaliyetler yürütmüştür. Bu faaliyetler içerisinde çocukların doğuştan gelen kötülüklerini gidermek ve içinde bulunan şeytanı kovmak için kiliseler tarafından yapılan dini ritüeller bulunmaktaydı (Uysal, 1998). Her ne kadar eleştirilere maruz kalsa da Aries; Çocukluğun Yüzyılları kitabında (1962) Ortaçağ toplumunda çocukluk fikri olmamasının çocukların ihmal edildiği, terk edildiği ya da hor görüldüğünü göstermediğini ifade etmiştir. Aries'e göre çocuk annesinin, dadısının ya da kendisine bakım verenin sürekli ilgisi olmadan yaşayabildiği anda, yetişkin toplumuna ait olmuştur.

3.3. Sanayi Devrimi Sonrasında Çocukluk

Sanayi Devrimi sonrasında çocuklara yönelik ilgi artış göstermiş, çocukların oyunları, giyim-kuşamları, şarkıları gibi unsurlar sadece çocuklara yönelik olarak geliştirilmeye başlanmıştır. Yani çocukluk ile yetişkinlik birbirinden ayrılarak farklılaştırılmıştır (Elaldi, 2011). Ancak bu dönemde çocuklar başta İngiltere olmak üzere gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan işçi ihtiyacını karşılamışlardır. Çok küçük yaşlardan itibaren çocuklar oldukça düşük ücretlerle fabrikalarda çalıştırılmışlardır. Sanayi Devrimi boyunca yaşamış emekçilerin otobiyografilerinin nicel ve nitel analizi, 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında çocuk emeğinde bir artış olduğunu, çocukların çalışmalarının geleneksel sektörlerde yerleştiğini ve aynı zamanda yeni sektörlerde ise yaygınlaştığını göstermiştir (Humphries, 2013). Ayrıca aynı dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nde çocukların ticari bir araç olarak görüldükleri, günün her saatini çalışarak geçirdikleri ve olumsuz koşullarda yaşadıkları görülmektedir (Elkind, 1999; akt. Sağlam ve Aral, 2016). Diğer yandan Sanayi Devriminin etkilerinin en fazla görüldüğü alanlar olan Avrupa ülkelerinde 6 ile 12 yaş arasında olan çocukların günde 12 saatten daha fazla çalıştığı bilinmektedir. Maliyeti düşük çalışanlar olarak görülen çocuklar genellikle fabrikalarda ve

sanayide tehlikeli koşullarda çalıştırılmışlardır. Çocuklar çalışma konusunda deneyimsiz ve fiziksel olarak yetersiz olduklarından dolayı sürekli iş kazalarına maruz kalmışlardır (Erkut, Balcı ve Yıldız, 2017).

Hane bütçesi veri seti kullanılarak yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre ise sanayileşmenin çalışan çocuk sayısını artırdığı ve çocukların çalışma yaşlarını düşürdüğü ortaya çıkmıştır. Ancak sanayileşmenin çocukların çalışması üzerinde yalnızca geçici bir etkisi olmuştur. Daha sonraki dönemlerde çocukların fabrika ortamlarında çalışmaları azalış seyrine girmiştir (Horrell ve Humphries, 1995).

3.4. Modern Anlamda Çocukluk

Bilim, teknoloji, sanat, kültür, toplumsal değişimler ve artan refah düzeyi gibi konularda sağlanan ilerlemeler neticesinde modern toplumlarda çocukluğa verilen değer artmaya başlamıştır. Modern Çağ ile birlikte çocuklar pozitif kazanımlar elde etmeye başlamışlardır. Bu dönemde çocuklar çalışma hayatından alınarak hak ettikleri değerleri kazanmaya yönelik okullara yönlendirilmişlerdir. Bu bağlamda 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarının çocukluk kavramının yeniden ele alınmaya başlandığı ve çocukluğun akademik olarak da keşfedilmeye başlandığı bir zaman dilimi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Yapıcı ve Yapıcı, 2004).

Bu zaman diliminde çocukların yetişkinlerden farklılaşan ihtiyaçlarının olduğu ve yetişkinlerin küçüklerin bir kopyası olmadıkları da anlaşılmıştır. Ayrıca çocukların yetişkinlerden farklı fiziksel, psikolojik ve fizyolojik özellikleri olduğu, devamlı olarak büyüme ve gelişme içerisinde oldukları bilinci oluşmuştur. Geçmişte benzerine rastlanmayan bilimsel çalışmalar yapılarak çocuklar için bakım standartları geliştirilmeye başlanmıştır. Benzer şekilde çocuk bakımının bir toplumsal sorun olduğu fikri ortaya atılmış ve toplumların bu sorumlulukları yüklenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır (Erkut, Balcı ve Yıldız, 2017). Aynı

zamanda çocuklar için yeni oyunlar, oyuncaklar ve oyun parkları geliştirilmiş, çocuklara özel yiyecek ve içecekler de bu dönemde üretilmeye başlanmıştır. Tarihsel olarak çağdaşlarına göre daha gelişmiş olan ulusların kendi çocuk işçiliği sorunuyla başa çıkmaları birkaç nesil almıştır. Bir zamanlar milyonlarca çocuk madenlerde, fabrikalarda, çiftliklerde ve şehir sokaklarında çalışmıştır. Ancak on dokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru, çocuğun sorumluluğu özel alandan kamusal alana kaymıştır. İnsanlar sadece devlet eyleminin tüm çocuklar için bir çocukluk sağlayabileceğine inanmaya başlamışlar ve çocuk “modern devletin siyasi gündeminin merkezine yakın bir yerde” bir pozisyon işgal etmiştir (Cunningham, 2014: 142). Yüzyıllar öncesine bakıldığında, çocukların korunması da dâhil olmak üzere tüm sorumluluğun çocuğun ailesinde olduğu kabul edilmekteydi. Yirminci yüzyılda çocukların da hakları olduğu ve bu hakların uluslararası hukuk tarafından korunması gerektiği savunulmaya başlamıştır (Müftü, 1998). 1900'lü yıllara gelindiğinde ise neredeyse tüm Batı ülkelerinde çocuk işçiliğini yasaklayan veya kısıtlayan yasalar çıkarılmıştır. 1890'da Berlin'de düzenlenen diplomatik bir konferansta çocuk işçiliği ile mücadele uluslararası bir düzeye getirilmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı bu çabalara geçici olarak son vermiştir. Ardından ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) devreye girerek 1919'daki ilk Uluslararası Çalışma Konferansı'nda 39 ülkeden temsilciler ile çocukların sanayide çalıştırılması için asgari yaşı 14 olarak belirlemiştir. 1920'de bu asgari yaş, denizcilik işleri için de kabul edilmiş ve 1921'de ise aynı asgari yaş standardı tarımda da uygulanmıştır (Lieten ve Nederveen Meerkerk, 2011). Bu bağlamda çocukluk dönemi ile ilgili olarak bir yandan ciddi anlayış değişiklikleri yaşanırken diğer yandan çocukların hala sıkıntılar yaşamaya devam ettiği görülmektedir. Ancak yaşanan tüm bu olumsuzluklara rağmen 19. ve 20. yüzyılların adından 21. yüzyılın çocukların yeni ve özel bir aşamaya kavuştuğu yüzyıl olduğu ifade edilebilir (Sağlam ve Aral, 2016).

4. CUMHURİYET ÖNCESİ TÜRK TARİHİNDE ÇOCUKLUK

Tarih boyunca çocuklar dezavantajlı konumlarından dolayı önemli sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu sorunların çözümünde, mevcut kültür ve içinde yaşanılan toplum oldukça önemli roller üstlenmiştir. Diğer yandan Türk toplumu, tarih sahnesine ilk zamanlardan itibaren girdiğinden dolayı bu konuda farklı uygulamalar oluşturmuştur. Bu bağlamda güncel çocuk hizmet ve politikalarını anlamlandırabilmek açısından Türk tarihini gözden geçirerek bugüne kadarki süreci analiz etmek önem arz etmektedir. Eski Türklerde ataerkil bir aile yapısının bulunduğuna yönelik çokça belge ve bilgi bulunmaktadır. Ancak bu ataerkillik Antik Roma'daki gibi babanın otoritesinin sınırsız olduğu bir ataerkillik değildir. Ailede babadan sonra annenin sözü dinlenirdi. Erkek çocuklara isim verilirken kahramanlık yapmaları beklenir ve o kahramanlığa göre isim verilir. Kız ve erkek çocukların mirastan pay alma hakları bulunmaktaydı. Evlenecek olan çocuklar mirastan kendi paylarına düşen kısmı alarak aileden ayrılırdı. En küçük oğula "odoğul" denilirdi. Odoğul baba evinde kalırdı. Babası ölünce de bütün mallar miras olarak ona geçerdi ve bu küçük oğul annesine-babasına, evlenmemiş ya da boşanmış olan kız kardeşlerine bakardı. Ayrıca evlenecek olan kız kardeşlerine ise çeyiz hazırlardı. Eski Türklerde oğul ile evlat eş anlama gelmekteydi (Demir, 2012). İster erkek isterse kız çocuk olsun Anadolu'da çocuğa oğuş diye hitap edilmekteydi (Ergin, 2003).

Türk tarihi uzun bir zaman dilimini kapsayan tarihin en eski uygarlıklarının mirasını günümüze kadar ulaştıran bir yapıyı içermektedir. Çok sayıda Türk Devletleri kurulmuş, belirli zaman dilimlerinde hüküm sürmüş ve yıkılmışlardır. Ancak Türk aile yapısı yaşanan tüm zorluklara rağmen temel yapısını muhafaza etmiştir. Yani Türk toplumunda en az değişime uğrayan kurumlardan birisi "Türk Ailesi" olmuştur. Eski çağlardan beri çocuk doğumu Türk Milletlerinde her zaman mutluluk kaynağı olmuştur. Doğum gerçekleştiğinde bozuk paralar

dağıtılmış, bebeğe takılar takılmış ve ziyafetler hazırlanmıştır. Bir çocuk dünyaya geldiğinde en önemli süreci isim verme töreni oluşturmuştur. Dede Korkut masallarında sıklıkla yer verilen isim verme törenleri bir gelenek halinde 1300'lü yıllardan bu yana devam eden bir süreci kapsamaktadır. İsim verme törenlerinde genellikle Türkçe isimler kullanılmıştır (Özcan, 2015).

Tarih boyunca Türklerde çocuk sahibi olunması ve böylece neslin devamının sağlanması önemli olmuştur. İslamiyet'ten önce Türklerde çocuklar çekirdek aile denilebilecek ana-baba ve çocuklardan oluşan bir aile yapısı içinde yaşamışlardır. Ayrıca Eski Türklerin çocuk koruma alanındaki uygulamalarına bakıldığında ise çocukların herhangi bir kurum veya kuruluşta kalmadıkları görülmektedir. İslam öncesi Türk toplumlarında da annesi ya da babası olmayan çocukların bakımı önemli bir konu olmuştur. Çocukların bakımına yönelik herhangi bir kurum ya da kuruluş olmadığından yetim ya da öksüz kalan çocukların durumlarına töre tarafından karar verilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Türklerin diğer toplumlardan önde olduğu ifade edilebilir. Özellikle Göktürk Yazıtlarında "Türk ailesinin bir bütün olarak, varlıkta ve yoklukta kendi kaderlerini paylaşmak zorunda olduğu" ifade edilmiştir. Töre sayesinde Türk toplumu içerisinde hiçbir çocuk sahipsiz kalmamıştır (Çanlı, 2002). Türk töresine uymak mecburi olduğundan toplum içerisindeki her bir birey bu kurallara uymak zorundaydı. Hukuk ve toplum açısından çocuklara önem verilmesi ve aile prestijinin artırılması, eski Türk toplumunda evlat edinme kurumunun oluşmasına neden olmuştur. Evlat edinilen çocuklar, biyolojik çocuklar ile yasal olarak aynı haklara sahip olmuştur. Ayrıca töre düzenlemeleri sayesinde evlat edinilen çocukların biyolojik çocuklarından ayrılması tesis edilmiştir. Evlat edinme müessesesine o kadar değer verilmiştir ki düşmanın geride bırakıp gittiği çocuklar bile evlatlık alınmışlardır (Mandaloğlu, 2013).

İslamiyet sonrasındaki Türk Toplumlarında ise anne ya da babasını kaybeden çocukların durumlarına dinin emirleri doğrultusunda karar verilmiştir. Bu emirler kapsamında çocuklara sahip çıkılmasına özen gösterilmiştir (Özcan, 2006). İslam Dünyası içerisinde gerek Kur'an gerekse de Sünnet (Hazreti Muhammet tarafından Müslümanlarca uyulması gerekli sayılan davranışlarıyla şu ya da bu konuda söylemiş olduğu sözler ya da göstermiş olduğu yol) içerisinde çocuklara sıklıkla yer verilmiştir. Buna göre çocukların ergenlik çağına gelene kadar yaptıklarından sorumlu olmadıkları ifade edilmektedir (Tan, 1994; akt. Salim, 2011). İslamiyet'ten sonraki süreçte Türkiye Cumhuriyeti'nin de tarihsel olarak köken aldığı Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde yapılan çalışmalar, politika ve uygulamalar günümüze ışık tutması nedeniyle önem arz etmektedir. Orta Asya'dan göç ederek Anadolu'ya kadar gelen Türkler kültürel birikimlerini Anadolu, Balkanlar ve tüm sahip olunan topraklar üzerinde bir harman oluşturarak kendine has bir toplumsal yapı oluşturmuştur. Bu yapı içerisinde çocuklara yönelik sosyal yardım ve sosyal hizmet çalışmaları ise vakıflar ve sosyal uygulamalar olmak üzere iki farklı şekilde sunulmuştur.

Selçuklularda sınıfsız bir toplum hayatı bulunmaktaydı. Sosyal yapı, Orta çağ Avrupa'sından tamamen farklılık göstermekteydi. Toplum yapısında Avrupa'daki gibi sınıf, Hindistan'daki gibi kast sistemi bulunmamaktaydı. Hanedanın ve devletin ileri gelenlerinin büyük yetkileri kendilerinde toplamasına rağmen, köylerde ve şehirlerde yaşayan yurttaşların, kanun önünde hakları ve vazifeleri bulunmaktaydı. Şer'i hükümler karşısında herkes eşit hak ve yükümlülüklerle sahipti. Köylü özgür olup, toprağın ikta[†] ve has[‡] olmasına göre hükümetin himayesinde çalışır, vergisini verirdi. Sahip olunan mülkler ve topraklar ise veraset yoluyla çocuklara geçirdi (Dimez, 2015). Selçuklu döneminde çocukların

[†] İkta, özel mülkiyette olmayıp hükümdarın mülkü olan topraklara ait vergilerin veya daha genel anlamda gelirlerin, asker veya sivil erkâna, devlete hizmetlerinin karşılığı olarak, yani maaşlarına karşılık verilmesi olarak tanımlanır.

[‡] Has topraklarının geliri doğrudan Sultan ailesine verilmektedir.

eğitimini de önem verilmiştir. Türk tarihinde örgün eğitimin temelleri arasında sayılacak medreseler bu dönemde ortaya çıkmış ve eğitim-öğretim konusunda önemli roller üstlenmiştir. Bu medreselerde dönemin en ünlü bilim adamları dersler vermiştir. Özellikle Sultan Alparslan döneminde ilk olarak 1067 yılında kurulan Nizamiye Medreseleri en ünlü eğitim kurumları olmuşlardır. Bu eğitim kurumları ücretsiz bir şekilde hizmet vermiştir. Bu medreselerin etkisi Osmanlı döneminde de devam etmiştir (Güven, 1992).

Tablo 1: Bağdat Nizamiye Medreselerinin Dersleri

Din ve Hukuk Dersleri	Dil, Edebiyat Dersleri	Felsefe Dersleri	Müsbet Bilim Dersleri
Kur'an Okuma	Arap Edebiyatı	Felsefe	Tıp
Tefsir	Fars Edebiyatı	Mantık	Cerrahi
Hadis	Nahiv (Sözdizimi)		Hesap
Fıkıh	Hitabet		Hendese (Geometri)
Kelam	Sarf (Şekil Bilgisi)		Müsellesat (Trigonometri)
	Cerh ve Tadil (Hadis Bilimi ile İlgili)		Nücum (Astroloji)
	Tarih		Hey'et (Astronomi)
	Edep		Tabiiyat (Doğa Bilimleri)

Kaynak: Güven, İ. (1992)

Tabloya göre Selçuklu'da eğitimin o dönemin şartlarına göre nitelikli bir yapıya sahip olduğu ifade edilebilir. Ayrıca medreselerde özellikle din ve hukuk derslerinin ağırlıkta olduğu ancak güncel bilimlerin de müfredatta yer aldığı göz ardı edilmemelidir.

Selçukludan sonraki süreçte ise Türk tarihi içerisinde büyük öneme sahip olan Osmanlı Devleti tarih sahnesindeki yerini almıştır. Osmanlı Devleti yüzyıllarca devam eden bir gelenek, görenek ve toplumsal yapıyı içerisinde barındırmıştır. Osmanlının hüküm sürdüğü topraklarda çeşitli milletler varlık göstermiş, farklı dini inançlara sahip yurttaşlar beraber yaşamış ve farklı kültürler harmanlanmıştır. Bu dönemde Selçuklu Devleti'nin izleri de kendisini hissettirmeye devam ederken yeni uygulamalar da zaman içerisinde ortaya çıkmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti din ve mezheplere dayalı bir şekilde farklılaşan birçok topluluğa bölünmüştür. Bu durum kendisini eğitim kurumları ve uygulamalarında da göstermiştir. Ayrıca Osmanlı toplum yapısında siyasal sistem, ailenin yapısı ve kararları üstünde de çok belirleyici olmuştur. Devlet ve aile arasındaki ilişkiler, yukarıdan (Padişah) aşağıya (halk) hiyerarşik bir sistemsel yapıya dayalı itaat ya da farklı bir deyişle sadakat kültürü tarafından yeniden üretilmiştir. İtaat kültürü, Orta Asya'da yaşayan eski Türklerden miras kalan bir gelenek olarak burada toplumun hayatta kalması için önemli bir değer olmuştur. Ancak babanın çocukları ve eşi üzerindeki otoritesi tartışılmazdı. Ailede babanın yokluğunda, ağabeyin aile üyeleri üzerinde otoritesi bulunmaktaydı. Her şekilde Osmanlı ailesinde çocuklar babanın kanuni velayeti ve kontrolü altındaydı (İnal, 2015).

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde çocukların bakımına yönelik kurum ya da kuruluşlara rastlanılmamaktadır. Bu dönemde kimsesiz çocukların bakımında ağırlıklı olarak evlatlık sistemi uygulanmıştır. Osmanlı'da evlat edinme sisteminin yaygın olarak kullanıldığı, hatta evlatlık olarak yetiştirilen çocukların devletin üst kademesine kadar çıkabildiği görülmektedir. Buna Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa örnek olarak gösterilebilir (Bay, 2014). Diğer yandan Osmanlı Devleti'nde zamanla yeni uygulamalar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlara

yetim çocuklara yönelik şer'iyeye sicillerinin tutulması örnek olarak gösterilebilir. Bu çocukların bakımlarından eğitimlerine kadar tüm ihtiyaçlarının ise vakıflar kanalıyla karşılandığı görülmektedir (Işıl, 2015). Osmanlı toplumunda yardıma muhtaç yetimler vakıflar aracılığıyla kurulan yetimhanelerde korunma altına alınmış, medreselerde ve imarethanelerde barındırılmış, hastanelerde ve şifa yurtlarında tedavi edilmiş, eğitim verilerek okutulmuştur (Eryüksel, 1998).

Tanzimat dönemine kadarki zaman diliminde bağımsız sivil toplum kuruluşları olan vakıf ve imaretler sosyal yardım ve sosyal hizmet görevlerini üstlenmişlerdir. Tanzimat dönemine gelindiğinde ise kimsesizlerin ve yetimlerin durumları ile ilgili olarak problemlerin artması neticesinde Osmanlı Devleti bir takım girişimler ile oluşturduğu kuruluşlar aracılığıyla sosyal sorunlara müdahale etmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin ilerleyen dönemlerinde ise çocuk ve gençlere yardımcı olmak amacıyla Devlet desteğiyle çocuk ve gençlerin barınma, korunma, emniyet içinde yaşama, kabul görme ve güvenme gibi temel duygusal ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çocuklara ve gençlere yardımcı olmak amacıyla; Eytam İdaresi ve Sandıkları, Islahhaneler, Darüşşafaka, Hamidiye Etfal Hastanesi, Fukaraperver Cemiyeti, Darülhayr-ı Âli, Darülaceze, Darüleytamlar, Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur (Yıldız, 2015).

4.1. Eytam İdaresi ve Sandıkları

31 Aralık 1851'de Şeyhülislamlığa bağlı olarak kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nde vakıf ve yetimhane gibi hizmetlerin yanı sıra yetimlere özel kurumlar kurulmuş, bakıma muhtaç yetim ve çocukların ihtiyaçlarını karşılamak ve topluma kazandırmak için fonlar oluşturulmuştur. Bu fonlara eytam sandıkları denilmektedir. Eytam sandıklarının amacı ise vefat eden ebeveynlerin

çocuklarına kalan mal ve eşyaların sağlıklı bir şekilde muhafaza edilip çocuğun reşit olması ile bu malların sahibine tekrardan verilmesidir (Özcan, 2006).

4.2. Islahhaneler

İlk olarak 1863'te Tuna Valisi Midhat Paşa'nın Niş'te kurduğu bu kurum ile anne-babasız veya ailelerin bakımlarını üstlenemeyeceği kadar yoksulluk içerisinde olan Müslüman ve Gayrimüslim çocukların eğitimleri üstlenilerek onların meslek sahibi olmaları yönünde çalışmalar gerçekleştirilmektedir (Dölen, 1994; akt. Ünal, 2012). Ayrıca farklı ırk ve farklı dinlere mensup kız çocuklarının da olması karma eğitime de yer verildiğini göstermektedir (Güdek, 2012).

Tablo 2: Islahhanelerde Okutulan Dersler

Sanat Dalları	Her Yıl Alınacak Öğrenci Sayısı	Öğretim Süresi (Yıl)
Tunç, Demir ve Bakır Dökmecilik	6	5
Çelik Alet İmali	4	2
Çarkçı ve Makinist	5	7
Tenekeci, Lehimci, Kurşuncu	4	2
Silahçı	3	5
Kuyumcu	4	4
Ahşap Sanayi		
Arabacı-Faytoncu	6	2
Kanepe ve Sandalyeci	4	3
Doğramacı	4	3
Ağaç Çarkçısı ve Modelci	4	3
Diğer Sanatlar		
Saraç (Koşum ve Eyer)	5	4

Takımları Yapımı)		
Terzi	6	4
Kunduracı	6	2
Mücellit (Cilt Yapımı)	4	1
Hakkâk (Oymacılık)	2	5
Şeritçi	3	2

Kaynak: Koç, B. (2010:6)

Islahhanelerde okuma - yazma, dini bilgiler ve temel hesaplamaların yanında o dönem içinde ön planda olan meslekler ve pratik dersler yoğunluk göstermekteydi. Çocuklar genelde gün içinde zamanlarının büyük kısmını öğrenciliğin yanı sıra işçi olarak geçirmekteydi. Islahhaneler o dönemin şartlarında popüler mesleklerden olan deri işleme, arabacı, dokuma ve benzeri işlerin haricinde dikiş makineleri, buhar makineleri ve matbaa gibi gereçlerin üretimleri, tamirleri ve geliştirilmesi gibi güncel mesleklere ilişkin de ihtiyaçlara cevap verebilecek kalifiye personel yetiştirilmesini de sağlamaktaydı (Güdek, 2012).

4.3. Darüşşafaka

1860'lı yıllarda Müslüman vurgusu ile eğitim odaklı olarak dönemin devlet adamlarınca oluşturulan ve temelleri günümüze kadar ulaşan; kimsesiz, okuma olanakları kısıtlı, yoksul, yetenekli ve müslüman çocukların eğitimlerini sağlayan Darüşşafaka “Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye” tarafından kurulmuştur. Darüşşafaka Osmanlı Devletinden Cumhuriyet'e kadar geleneğini devam ettirebilen ilk ve tek okuldur (Soydan, 2003).

4.4. Hamidiye Etfal Hastanesi

Şimdiki adıyla “Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi” 1899’da kurularak hizmet vermeye başlamıştır (Yıldırım, 2010). Bu hastane Osmanlı Devleti’nin ilk çocuk hastanesi olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır (Kemal, 2013). II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde de faaliyetlerini devam ettirmiştir (Yıldız, 2012).

4.5. Fukaraperver Cemiyeti

4 Şubat 1908’de Topkapı Fukaraperver Cemiyeti kurulmuştur. Kurumun ilk başkanı ise Doktor Hakkı Galip Bey olmuştur (Doğan, 2006). Yoksul ve kimsesiz çocukları desteklemek amacıyla hizmet vermiştir (Yıldırım, 2017). Osmanlının son döneminde kurulmuş olan bu dernek günümüzde de hala varlığını devam ettirmektedir.

4.6. Darülhayr-ı Âli

Yetimlere meslek edindirme amacıyla ilköğretim düzeyinde eğitim veren yatılı bir okuldur. 1 Ağustos 1903’te Padişah iradesi ile (II. Abdülhamid) okul açılmıştır. Öğrenim süresi ise yedi sene olarak kararlaştırılmıştır (Kapıcı, 2013).

Tablo 3: Darülhayr-ı Âli 1903 Senesi Haftalık Ders Dağılımı Çizelgesi

Dersin Adı	İhtiyat	1.	2.	3.	4.	5.	6.
	S.	Yıl	Yıl	Yıl	Yıl	Yıl	Yıl
Elifba	6	6	-	-	-	-	-
Kur’an-ı Kerim	-	-	4	3	2	2	2
İlm-i Hal	-	-	2	2	2	2	2
Ahlak	-	-	-	2	2	1	1
Kıra'at ve İmla (Telaffuz ve İmla)	-	2	2	2	-	-	-

Kavaid-i Osmani (Osmanlıcanın Kaideleri)	Lisan-ı	-	-	-	-	-	2	2
Usul-i Tahrir (Yazım Esasları)		-	-	-	-	-	2	2
Tarih-i Osmani		-	-	-	-	1	1	1
Çoğrafya-yı ve Umumi	Osmani	-	-	-	1	2	1	2
Ta'rif-i Eşya		2	2	1	1	1	1	1
Hesap		2	1	2	1	1	1	-
Mebadi-i (Geometri)	Hendese	-	-	-	-	-	1	-
Usul-i Defteri		-	-	-	-	-	1	2
Hat		-	1	1	1	1	1	1
Resim		-	1	1	1	1	1	1
Musiki		-	-	-	-	1	1	1
Rizayet-i (Cimnastik)	Bedeniye	4	2	2	2	2	-	-
Toplam		14	15	15	16	16	18	18

Kaynak: Öztürk, C. (1999).

4.7. Darülaceze

Bakıma muhtaç çocukların ve engellilerin yaşadıkları sıkıntıları aşmaları için İstanbul'da Sultan II. Abdülhamit tarafından 2 Şubat 1896 yılında hizmete açılmıştır (Özkan, 2006). Darülacezenin tür ve kapsam bakımından ilk defa devlet eliyle planlanarak hizmete açılmış bir kuruluş olması dikkate değer bir ayrıntıdır (Karataş, 2015). Kurum tarafından sunulmakta olan hizmetler genel

olarak muhtaçların bakım ve korunmasına ilişkin yapılan faaliyetler özelinde olmuştur (Güngör, 2009).

4.8. Darüleytamlar

1912–1913 Balkan Savaşlarının sonrasında İstanbul'a yapılan göçlerin de etkisiyle yetim kalmış çocuklar ve kimsesizler kitlesi oluşmuştur. Bu nedenle o dönemde iktidarda olan İttihat ve Terakki Cemiyeti masrafları direkt olarak devlet tarafından karşılanan yetimhaneler (darüleytamlar) uygulamasını başlatmıştır (Sofuoğlu, 2003; akt. Karataş, 2015). İlk olarak İstanbul'da daha sonraki süreçlerde ise Anadolu'nun hemen hemen her sancağında açılmış olan Darüleytamlar varlığını 1927 yılına kadar devam ettirmiştir (Özkan, 2006)

4.9. Himaye-i Etfal Cemiyeti

Savaş sonrasında kimsesi olmayan ve korunmaya muhtaç çocukların himaye altına alınması amacıyla kurulmuştur. Bu amaç doğrultusunda 1908'de Kırklareli'nde kurulmuş, sonrasında kurtuluş savaşı yıllarından önce 1917 senesinde İstanbul'da yeniden kurulmuştur. (Ummanel, 2017). 1917'den 1981'e kadar ise ulusal dernek statüsünde varlığı devam etmiştir (Mahmutoğlu, 2014). Ayrıca bu cemiyetin hali hazırda hizmet sunmakta olan Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün tarihsel kökenleri arasında yer aldığı kabul edilmektedir.

Görüldüğü üzere Türk Tarihinde zaman içerisinde çocuk hizmetleri alanında farklı uygulamalar yer almıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere Osmanlının son zamanlarında ortaya çıkan çoğu kurum ve kuruluşlar Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da çalışmalarına devam etmiştir. Hatta Darülaceze ve Darüşşafaka gibi bazı kurum ve kuruluşlar hala hizmet vermeye devam etmektedir. Bazı kurum ve kuruluşlar ise isim ve politika değişiklikleri yaparak günümüze kadar gelmeyi başarmıştır.

5. SONUÇ

Bu çalışmada eski çağlarda çocukluk, Orta Çağ'da çocukluk, Sanayi Devrimi sonrasında çocukluk, modern anlamda çocukluk ve Türkiye Cumhuriyeti öncesi Türk Tarihinde çocukluk başlıkları altında çocuk, çocukluk olgusu ve çocuğa yönelik sunulan hizmetler incelenmiştir. Bu bağlamda tarih boyunca çocukluğun toplumların özel olarak ilgilendiği bir mesele olduğu görülmüştür. Ancak bu ilginin doğası, biçimi ve kapsamı zamandan zamana ve toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Bu farklı yorumlamalar nedeniyle tek bir çocuk tanımı bulunmamaktadır. Özellikle son yıllarda çocuk ve çocukluk kavramları üzerinde yoğunlaşan çalışmalar neticesinde daha yeni kavramlar da ortaya çıkmaktadır.

Dünya tarihinde çocukluğun gelişimine baktığımız zaman uzun yıllar devam eden bir süreçte çocukluğun ayrı bir gelişim dönemi olarak görülmediği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda çocuklar yetişkinlerden farklı olarak görülmemiş, onlar gibi hayatın bütün aşamalarında yer almışlardır. Ancak rönesans, reform ve sanayi devrimi gibi kültürel, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin etkisi ve değişen toplumsal yapılar sonucunda çocukluğun farklı dinamikleri olan bir gelişim dönemi olduğu anlaşılmış ve çocuklara özel çalışmalar yapılmıştır.

İslamiyet sonrasındaki Türk toplumlarında ise hem eski Türk Kültürü hem de İslam'ın emirleri çocukluk kavramının değerlendirilmesi üzerinde etkili olmuştur. Bu dönemde İslam'ın emirleri doğrultusunda sosyal hayat şekillenmiş ve çocuklara ayet, hadis ve Hazreti Peygamberin sünneti yol gösterici olmuştur. Osmanlı döneminde ise sosyal yardım ve sosyal hizmetler daha çok vakıflar ve sosyal uygulamalar şeklinde sunulmuştur. Özellikle vakıflar tüm toplumu kapsayıcı hizmetler sunmuşlardır. Ancak Tanzimat dönemine gelindiğinde bu sistemlerde de sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Savaşların artması ve sürelerinin

uzaması, kaybedilen topraklardan gerçekleşen göçler, maddi imkânsızlıkların artması, savaşta hayatını kaybeden askerlerin çocuklarının yetim kalması, bakıma muhtaç insanların artış içerisinde olması ve artan nüfusa yetecek imkânların bulunmaması neticesinde artık devlet eliyle çalışma yapılması elzem bir hal almıştır. Bu durumların sonucu olarak çocuklara ve gençlere yardımcı olmak amacıyla; Eytam İdaresi ve Sandıkları, Islahhaneler, Darüşşafaka, Hamidiye Etfal Hastanesi, Fukaraperver Cemiyeti, Darülhayr-ı Âli, Darülaceze, Darüleytamlar, Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur. Bu kuruluşların bazıları varlığını uzun süreler devam ettiremezken bazıları ise günümüzde hala hizmetlerine devam etmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarların, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamışlardır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E., & Topçuoğlu, R. A. (2009). Modern çocukluk paradigmasının oluşumu-eleştirel bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 95-104.
- Ahioglu-Lindberg, E.N. (2012). Çocuk Yetiştirme Açısından Türkiyeâ de Çocukluğun Tarihi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31(31), 41-52.
- Aries, P. (1962). *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*, New York: Vintage Books, 33-49 & 116-122.
- Bay, A. (2014). Osmanlı toplumunda evlatlıklar ve hukuki durumları. *Electronic Turkish Studies*, 9(4), 149-163.
- Bekir, O., (1992). Tarih boyunca oyunlar ve oyuncaklar. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 25(2), 365-386.
- Birleşmiş Milletler, (1989). Çocuk Hakları Sözleşmesi. New York, ABD.
- Cunningham, H. (2014). *Children and childhood in western society since 1500*. Routledge.
- Çanlı, M. (2002). Eytam idaresi ve Sandıkları (1851-1926). *Türkler Ansiklopedisi*, 57-69. Erişim tarihi: 16.10.2020, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=351407> .
- Çelik, T. (2014). Türkiye’de Çocuk Olmanın Tarihi: Doğan Kardeş Dergisi. (içinde) Hasan Ersel. Kazım Taşkent, Yapı Kredi ve Kültür Sanat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 193-232.
- Demir, A. (2012). Tarihten Günümüze Çocuk Hakları. *International Journal Of Early Childhood Education Research*, 1(3), 37-47.
- Dimez, S. (2015). Türkiye Selçuklu Devleti’nde Sosyo Kültürel Hayat ve Tokat’a Etkisi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 797-827.
- Dirican, R. (2018). Tarihi süreçte çocukluk ve çocuk hakları. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 2(2), 51-62.

- Elaldı, H. (2011). Çocukluk kavramı ve tarihsel gelişimi. Erişim tarihi; 24.09.2020
http://www.tavsiyeediyorum.com/makale_6719.htm .
- Erdiller-Yatmaz, Z. B., Erdemir, E., & Erbil, F. (2018). Çocuk ve çocukluk: Okulöncesi öğretmen adayları anlatıyor. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 6(3), 284-312.
- Ergin, M. (1971). Dede Korkut Kitabı. Millî Eğitim Basımevi.
- Erkut, Z., Balcı, S., & Yıldız, S. (2017). Tarihsel süreç içinde çocuk. Çocuk ve Medeniyet, 2(3), 17-28.
- Eryüksel, A. (1998). Osmanlı Devletinde dul ve yetimler. Şarkiyat Mecmuası, (8), 331-344.
- Güçlü, S. (2016). Çocukluk ve çocukluğun sosyolojisi bağlamında çocuk hakları. Sosyoloji Dergisi, (1ozel), 1-22.
- Güdek, M. (2012). Modernleşme döneminde Osmanlı'da çocuk eğitimi ve literatürü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Güngör, S. (2009). Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne bir hayır örgütü: İstanbul Darülaceze Müessesesi. Türk İdare Dergisi, 157.
- Güven, İ. (1992). Büyük Selçuklu Devletinde eğitim ve öğretime genel bir bakış. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 25(2), 833-848.
- Horrell, S., & Humphries, J. (1995). " The exploitation of little children": Child labor and the family economy in the industrial revolution. Explorations in Economic History, 32(4), 485-516.
- Humphries, J. (2013). Childhood and child labor in the British industrial revolution 1. The Economic History Review, 66(2), 395-418.
- Işıl, A. (2015). Osmanlı Devleti'nde Gençlerle İlgili Kurulmuş Vakıflar. Din ve Hayat, 25, 29-31.

- İnal, K. (2015). Paternalistic model of child: a comparison between late Ottoman society and the early Republic of Turkey. *Eurasian Journal of Anthropology*, 6(2), 65-80.
- Kapcı, H. Z. (2013). Osmanlı eğitim sisteminde disiplin: Darülhayr-i Âli örneği. *Journal of International Social Research*, 6(28), 166-180.
- Karadoğan, U. C. (2019). "Çocuk ve Çocukluk" Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi. *Çocuk ve Medeniyet*, 4(7), 195-226.
- Kagitcibasi, C. (1982). Changing the value of children in Turkey. *Papers Of The East-West Population Institute*.
- Kagitcibasi, C., & Ataca, B. (2015). Value of children, family change, and implications for the care of the elderly. *Cross-Cultural Research*, 49(4), 374-392.
- Karataş, Z. (2015, 1). Osmanlı Devleti'nde korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamaları. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-16.
- Karataş, K., Hakan, A., Cankurtaran, Ö., Gökçearsan, E., & Acar, Y. B. (2004). Türkiye'de çocuğun korunması: osmanlı'dan günümüze çocuk refahına yönelik düzenlemeler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 15(1), 15-25.
- Kemal, H. (2013). Sultan Abdülhamit Han: Hamidiye Etfal Hastanesi, Erişim tarihi: 23.10.2020, <http://osmanlldevleti.blogspot.com.tr/2013/12/abdulhamid-han.html> .
- Kocaer, Ü. (2006). Hekim ve hemşirelerin çocuk istismarı ve ihmaline yönelik farkındalık düzeyleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Koç, B. (2010, 6). Osmanlı İslahanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 36-50.

- Kroll, J. (1977). The concept of childhood in the Middle Ages. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 13(4), 384-393.
- Küt, D. (2017). Tarihte çocuk kavramı. Erişim tarihi: 20.01.2021, <https://www.didemkut.com.tr/makaleler/49/tarihte-Cocuk-kavrami>.
- Lieten, K., Nederveen Meerkerk, E. (2011). *Child Labour's Global Past, 1650-2000*. Peter Lang Press.
- Mahmutoğlu, Y. (2014). Hasan Basri Çantay'ın "Müslümanlıkta Himâye-î Etfâl" adlı eserinin analizi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (6), 99-131.
- Mandaloğlu, M. (2013, 6). Eski Türklerde çocuk hukukunun töreyeye göre değerlendirilmesi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 133-147.
- Müftü, G. (1998). Emniyet Genel Müdürlüğü Küçükleri Koruma Hizmetleri Yönetici Semineri Notları., s. 17, Ankara. Erişim tarihi; 01.10.2020 <http://www.cocukhaklariizleme.org/cocuk-haklarinin-tarihcesi>.
- Işık, E., (2019). Batı'da Çocukluk Sosyolojisi Çalışmaları Tarihi. *Çocuk ve Medeniyet*, 4(7), 179-194.
- Öktem, D. (2012). "Türkiye'deki çocuk adalet sisteminin yönetimi ve yaş ayrımcılığına ilişkin paradigmanın incelenmesi", *Türkiye'de Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi, İHOP*, Ankara: Uluslararası Çocuk Merkezi Yayınları, 5.
- Özcan, T. (2006). Osmanlı toplumunda yetimlerin himayesi ve eytâm sandıkları. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (14), 103-121.
- Özcan, R. (2015). Ottoman family and child education (1300-1600). *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 1606-1613.
- Özkan, S. (2006). Türkiye'de Darüleytamların gelişimi ve Niğde Darüleytamı. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(19), 211-229.

- Öztürk, C. (1999). Osmanlıda bir Mesleki Eğitim ve Çocuk Esirgeme Kurumu: Darülhayr-ı Âli. Milli Eğitim, (143), 76-84.
- Öztürk, H. K. (2017). Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler. Iğdır University Journal of Social Sciences, (13), 253-276.
- Sağlam, M., ve Aral, N. (2016). Tarihsel süreç içerisinde çocuk ve çocukluk kavramları. Çocuk ve Medeniyet Dergisi, 2, 43-55.
- Salim, M. (2011). Geçmişten günümüze Türkiye'de çocuk koruma politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (Yüksek Lisans Tezi). SDÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Soydan, A. (2003). Darüşşafaka tarihinden kesitler. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, (3), 249-268.
- TDK, (2022). Çocuk Tanımı. Erişim tarihi: 14.12.2022, <https://sozluk.gov.tr/>
- Tomison, A. M. (2001). A history of child protection: Back to the future?. Family Matters, (60), 46-57.
- Ummannel, A. (2017). Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti yayınlarından bir kartpostalın çocuk hakları bağlamında incelenmesi. İlköğretim Online, 16(1), 245-255.
- Uysal, A. (1998). Çocuk istismarı ve ihmalinin belirti ve risklerini tanılamada hemşire ve ebelerin bilgi düzeylerinin saptanması. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi)., Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Ünal, V. (2012). Osmanlının son dönemlerinde korunmaya muhtaç çocuklar için kurulan sosyal hizmet kuruluşları. Sosyal Bilimler Dergisi/Journal of Social Sciences, 36(2), 1-27.
- Yapıcı, M. & Yapıcı, Ş. (2004). Bir değer olarak çocukluk. Üniversite ve Toplum Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi, e-dergi, 4(4).
- Yıldırım, N. (2010). Hastane tarihimizde bir kutup yıldızı Hamidiye Etfal Hastanesi, Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi. İstanbul.

- Yıldırım, Ş. (2017). 2000'li yıllarda çocuk koruma sistemi içinde bakım hizmetlerinin genel görünümü. Celal Bayar University Journal of Social Sciences/Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(1), 87-110.
- Yıldız, E. (2015). Osmanlı Devleti'nde yetim gencin eğitimi. Din ve Hayat, 25, 106-107.
- Yıldız, Ö. (2012, 10). An overview on Hamidiye Etfal Hospital from its foundation since the second constitutioanlist period. The Journal of Academic Social Science Studies, 5(5), 391-411.
- Yörükoğlu, A. (1984). Aile ve Çocuk. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Yörükoğlu, A. (2011), Çocuk Ruh Sağlığı, İstanbul: Özgür Yayınları

EXTENDED ABSTRACT

The concept of childhood; How we define it, and the experiences and activities of the children in it, is an ever-renewing concept that has presented us with many opportunities and challenges over the centuries. Childhood history is a rich and growing field that reveals much about past societies, but also reveals the connections between past conditions and current issues and trends. In the past, children coexisted with adults and often worked as paid or unpaid workers to help themselves and their families survive past infancy.

Children's rights, which have been neglected for ages in the historical process and where almost no legal regulation is in question, started to be a matter of concern only in the 20th century. The increase in the value given to the child as an individual in the last century, the recognition that childhood is a separate process from adulthood, and the recognition that children should have some special rights due to their developmental needs have brought the necessity of securing children's rights by regulation and laws. (Dirican, 2018). At the same time, childhood history has become a new research area in social sciences since the second half of the twentieth century. Studies aimed at understanding childhood history and modern childhood have begun to be handled more widely than ever before (Akbaş & Topçuoğlu, 2009).

When we look at the approaches towards children in ancient times, it is seen that there is not enough information about the meanings attributed to the child. It is also known that there is not enough interest in childhood in these ages. However, according to the unearthed historical information, documents

and archaeological studies, it is understood that childhood in these ages includes almost every developmental stage between infancy and old age (Sağlam & Aral, 2016). In ancient times, the status of children was generally determined by their gender or the social, cultural and economic status of their parents. From this point of view, if the status of a woman was low, she was not considered a commodity or slave that could be bought and sold. It is a phenomenon that cannot be avoided, especially in prehistoric times, that children with low social status are exposed to violence from an early age, disabled as a result of physical violence, and even killed by sacrifice (Karadoğan, 2019). In Ancient Greek and Roman civilizations, which adopted a slave system, the power and authority of the father over the family was unlimited. A Roman father could punish his children as he wished, buy and sell them like commercial goods and even kill them (Yörükoğlu, 1984).

In the Middle Ages, there were no theories about the development of individuality in children (Kroll, 1977). In this period, childhood was not seen as a process with independent developmental stages. Children were treated like adults, dressed like them, fed like them, and had a place like them in society. This idea prevailed until the end of this era. Children have been involved in employment starting from a very young age (Aries, 1962). At the same time, children also took responsibility for their families' daily needs. When necessary, they carried water, cut wood, hunted and looked after children younger than themselves (Kocaer, 2006). In this sense, it is known that in the world of adults, children are also exposed to attitudes and behaviors such as eating, drinking alcohol and being executed when convicted, just like adults.

After the Industrial Revolution, the interest towards children increased, and elements such as children's games, clothing and songs began to be developed only for children. Quantitative and qualitative analysis of the autobiographies of laborers who lived during the industrial revolution showed that there was an increase in child labor in the late 18th and early 19th centuries, and the work of children was established in traditional sectors and at the same time became widespread in new sectors (Humphries, 2013). In addition, in the same period, it is seen that children are seen as a commercial tool in the United States, they spend every hour of the day working and live in adverse conditions (Elkind, 1999; cited in Sağlam & Aral, 2016). On the other hand, it is known that children between the ages of 6 and 12 work more than 12 hours a day in European countries, where the effects of the Industrial Revolution are most visible. Children, who were seen as low-cost workers, were often worked in factories and industries in dangerous conditions. Children are constantly exposed to work

accidents because they are inexperienced and physically inadequate in working (Erkut, Balcı, & Yıldız, 2017).

When we look at the development of childhood in the history of the world, we see that childhood was not seen as a separate developmental period in a process that continued for many years. At the same time, children were not seen as different from adults, they took part in all stages of life like them. However, as a result of the impact of cultural, scientific and technological developments such as the renaissance, reform and industrial revolution and changing social structures, it was understood that childhood was a developmental period with different dynamics and special studies were carried out for children. Looking at Turkish history, it would not be wrong to say that the perception of children is more advanced than their contemporaries. Especially in Roman society, the child was seen as a being that was despised and had negative meanings.